

Gazilere Manevi Bakım Uygulamaları ve Psikolojik Sağlık

MUHAMMED TOSUN

Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Ministry of National Education, Türkiye

m.ikbal87@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2539-7318>

ÖZNUR ÖZDOĞAN

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Ankara University, Faculty of Divinity, Türkiye

mutluluguseciyorum@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-7115-5913>

Öz

Kahramanlık ve vatan savunmasıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle askeri bir ünvan olan gaziliğe, manevi bir anlam atfedilmektedir. Gazilerin savaşın/terör olaylarının getirdiği zorlu deneyimlerle başa çıkabilmeleri ve hayata uyumlarını sürdürüebilmeleri için manevi ihtiyaçlarının bilinmesi ve karşılanması oldukça önemlidir. Bilimsel çalışmalar gazilerin manevi ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan çalışmaların süreçteki zorlukların aşılmasını kolaylaştırdığını göstermektedir. Bu araştırmada askerlik görevi sırasında gazi olan bireylere Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı (DOMAB) uygulanmış, programın gazilerin Yaradan algısı ve psikolojik sağlıkları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Keşifsel ve deneysel desende hazırlanan araştırmaya toplamda 64 gazi katılmıştır. Bunların 32'si deney grubuna, 32'si ise kontrol grubuna dahil edilmiştir. Tema odaklı grup toplantılarıyla gerçekleştirilen manevi bakım oturumlarında Özdoğan (2019) tarafından geliştirilen DOMAB programında yer alan değerlerden azim, özveri, denge, özgürlük, irade, özgüven, olumlu bakış açısı ve barış sevgi, takva, dua, sabır, adalet, şükür ve insan kutsal kitap ilişkisi temaları ele alınmıştır. Uygulamada ön test-son test kontrol gruplu model yöntemi esas alınmıştır. Veri toplama aracı olarak Güler (2007) tarafından geliştirilen Tanrı Algısı Ölçeği ve Derogatis (1992) tarafından geliştirilen, Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkiye uyarlaması, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılan Kısa Semptom Envanteri kullanılmıştır. Bulgular, uygulamanın gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlık puanlarını farklılaştırdığını göstermektedir. Buna göre araştırmanın temel hipotezi olarak belirlenen "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı kapsamında gerçekleştirilen manevi bakım uygulamaları ile gazilerin Tanrı algısı puanları ve psikolojik sağlık düzeyi puanları farklılaşacaktır" tezi desteklenmiştir. Bulguların analizi sonucunda: (a) Tanrı algısı puanları, deney grubu gazilerinin lehine olacak şekilde farklılaşmıştır. Deney grubu katılımcılarının sevgi yönelimli Tanrı algısı son test puanlarında, ön test puanlarına göre artış görülürken, korku yönelimli Tanrı algısı son test puanlarında ise ön test puanlarına göre düşüş yaşanmıştır. Ayrıca, deney grubu katılımcılarına yapılan üç ay sonraki izleme testi sonuçları, manevi bakımın etkilerinin sürdüğünü ve uygulamanın korku yönelimli Tanrı algısı puanları

üzerindeki etkisini koruduğunu göstermiştir. (b) psikolojik sağlık puanlarını deney grubu gazilerinin lehine olacak şekilde farklılaştırmıştır. Deney grubu katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri son test puanlarında, ön test puanlarına göre düşüş olduğu görülmüştür. Bu uygulama sonucunda, katılımcıların anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve hostilete boyutlarında iyileşme yaşadığı açıkça görülmektedir. Üç ay sonra gerçekleştirilen izleme testi sonuçları, deney grubu katılımcılarında bu etkinin sürdüğünü ve katılımcıların Kısa Semptom Envanteri somatizasyon ve hostilete (öfke/düşmanlık) boyutlarında tespit edilen iyileşmenin devam ettiğini göstermiştir. Bununla birlikte, kontrol grubunun aynı ölçeklerin son testinden aldıkları puanlarda herhangi bir iyileşme gözlenmemiştir. Bu nedenle, gazilerin Tanrı Algısı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri puanlarına bakılarak uygulanan programın gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlıkları üzerinde olumlu etkisinin olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Manevi Bakım, Gazi, Gazilik, Tanrı Algısı, Psikolojik Sağlık.

Spiritual Care Practices and Psychological Health for Veterans Abstract

Due to the association of 'veteranhood' with heroism and defense of the homeland, a spiritual significance is attributed to the military title of veteranhood. Understanding and addressing the spiritual needs of veterans are considered crucial for helping them cope with the demanding experiences wrought by the war or terrorism and the aiding in their reintegration into civilian life. Academic research suggests that initiatives aimed at meeting these spiritual needs can significantly ease the challenges faced by veterans during their transition. In this study, a Value-Focused Spiritual Empowerment and Care Program was implemented for individuals who became veterans during their military service, and its effects on veterans' God perception and their psychological health were examined. A total of 64 veterans participated in the experiment, with 32 assigned to the experimental group and 32 to the control group. In the spiritual care sessions held with theme-oriented group meetings, the themes of the values in the DOMAB program developed by Özdoğan are perseverance, dedication, balance, freedom, will, self-confidence, positive perspective and peace, love, piety, prayer, patience, justice, gratitude and human-holy book relationship. The study employed a pre-test/post-test control group design method for the implementation. The God Perception Scale developed by Güler (2007) and the The Brief Symptom Inventory, originally created by Derogatis (1992) and adapted for use in Turkey by Şahin and Durak (1994) with established reliability and validity, were utilized as data collection instruments. The findings indicate that the implementation led to significant differences in veterans' scores for their God perception and psychological health. Accordingly, the primary hypothesis of the study, which postulated that "Spiritual care practices conducted within the context of developed by Özdoğan "Value-Focused Spiritual Empowerment and Care Program" will result in differentiation in veterans' perception of God scores and psychological health level scores," supported. As a result of the data analysis: (a) it differentiated perception of God scores in favor of the experimental group veterans. The post-test scores of the experimental group participants showed an increase in love-oriented perception of God compared to their pre-test scores, while there was a decrease in fear-oriented perception of God post-test scores compared to their pre-test scores. Furthermore, the results of the follow-up test conducted three months later with the experimental group participants demonstrated the persistence of the effects of spiritual care, with the application maintaining its impact on the scores of fear-oriented perception of God. (b) it differentiated psychological health scores in favor of the experimental group veterans. The post-test scores of the experimental group

participants using the The Brief Symptom Inventory showed a decrease compared to their pre-test scores. As a result of this intervention, it is evident that participants experienced improvements in the dimensions of anxiety, depression, negative self-concept, and hostility. The results of the follow-up test conducted three months later clearly indicate the persistence of this effect in the experimental group, with participants continuing to exhibit improvements in the somatization and hostility dimensions of the The Brief Symptom Inventory. However, no improvement was observed in the scores of the control group on the same scales at the post-test. Therefore, by looking at the veterans' God Perception Scale and Brief Symptom Inventory scores, it can be stated that the implemented program has a positive effect on the veterans' perception of God and their psychological health.

Keywords: Psychology of Religion, Spiritual Care, Veteran, Veteranhood, God Perception, Psychological Health.

Giriş

İnsanın yaratılmasından ve farklı toplulukların dünya üzerinde ortaya çıkmasından bu yana süregelen savaş¹ hukuki, ideolojik, siyasi, felsefi, ekonomik, sosyal ve psikolojik yönleri içeren bir olgudur. Bu noktada savaşlar, bireylerin ve toplumların psikolojik sağlıkları üzerinde geniş çaplı etkilere yol açabilir. Terör ise yıldırma ve korkutma unsurlarını içeren bir olgudur ve savaşta olduğu gibi bireylerin psikolojik durumlarını etkileyen korku ve şiddet koşullarını yansıtır.² Savaşlar ve terör faaliyetleri sırasında fiziksel yaralanmalara uğrayan bireyler veya bu tür olaylara tanık olanlar, bu deneyimlerin etkisiyle akut ve kronik seviyede psikolojik sorunlar yaşayabilir.³ Bu kişilerin günlük yaşamları, düşünce yapıları ve gelecek hakkındaki hislerinde kalıcı zararlar ortaya çıkabilir.⁴

Olumsuz yaşam olaylarından sonra, insanlar olayları ve ortamları anlamak için bir yaklaşıma ihtiyaç duyarlar. İyi yapılandırılmış bir bilişsel işleme, ihtiyacı karşılayabilir ve karmaşık bilgileri basitleştirebilir.⁵ Terörün veya savaşın askerler üzerindeki bu olumsuz etkilerine rağmen Türk askerinin savaş ve terörle mücadeledeki kararlılığında dini, tarihsel,

*Bu çalışmada Muhammed Tosun'un Prof. Dr. Öznur Özdoğan danışmanlığında 2023 yılında tamamladığı "Gazilerin Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Gazilere Yönelik Manevi Bakım Uygulamaları" başlıklı doktora tezinin bulgularının bir kısmı kullanılmıştır. Çalışma için Ankara Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığının 31.05.2021 tarih ve 201 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır. Muhammed Tosun, "Gazilerin Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Gazilere Yönelik Manevi Bakım Uygulamaları." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2023.

¹ İbn Haldun, *Mukaddime II*, 38.

² Necmettin Özerkmen, "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör," 249.

³ Vedat Şar, "Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres," 115.

⁴ Aylin Demirli, "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri," 66.

⁵ Mualla Yıldız ve diğerleri, "Defense Mechanism Against Mortality Salience in Turkish Muslim Population," 48.

sosyal, ekonomik, siyasi vb. faktörlerin önemli bir yeri vardır. Türk kültüründeki vatan sevgisi ve barış tercihi de köklerini dini inançlardan, peygamber sevgisinden, Anadolu bilgeliğinden ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün iç ve dış politika yaklaşımından alır. İslam'ın öğretilerinde savaşa hazır olunmasına⁶ ve düşmanla dostluk kurmamaya⁷ vurgu yapılmasının yanında, İslam'ın bir barış dini olduğu⁸ ve savaş yerine barışın teşvik edildiği⁹ vurgulanır. Bu düşünce, Hz. Muhammed'in sözleriyle de desteklenir, çünkü peygamber, düşmanla karşılaşmayı arzu etmemeyi¹⁰ öğütlemektedir. Ayrıca “vatan sevgisinin imandan olduğu anlayışı” Türk kültüründe önemli bir yer edinmiştir. Bu anlayışın özünde, vatana ve millete duyulan derin sevgi ve bağlılık bulunur. Yani vatan sevgisi, Türk kültüründe dini bir boyutla ifade edilir. Vatan sevgisi ve iman arasındaki bu ilişki, tarihsel deneyimler ve ulusal değerlerle güçlenmiş bir anlayışı yansıtır. Bu, Türk milletinin bağımsızlık ve vatan sevgisi konusundaki kararlılığını ve inancını ifade eder.

Aynı şekilde, Anadolu bilgelerinden Hz. Mevlana eserlerinde barış, sevgi ve uzlaşma gibi değerlere vurgu yapar ve savaşın anlamsızlığını ve bayağılığını dile getirir.¹¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi, hem yurt içinde hem de uluslararası düzeyde barışın, huzurun ve güvenin temelini oluşturan iç ve dış politikanın temel yapı taşıdır.

IX. yüzyıl Arap Edebiyatının önemli temsilcilerinden birisi olan Cahiz, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri* adlı eserinde, Türklerin vatan sevgisini övgüyle değerlendirmiştir. Ona göre, Türkler arasında vatan sevgisi, diğer milletlere göre en yüksek seviyededir ve bu vatan sevgisi tüm insanları ve milletleri kapsar. Cahiz'e göre, bu durum vatanlarına derin bir bağlılık, ona büyük bir saygı ve özlem duymanın İslam'ın kutsal metinlerinde yer almasına ve Türklerin vatanlarına duyduğu özlemin diğer insanlara göre daha güçlü olmasına dayanmaktadır.¹²

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de Türkiye dâhil birçok ülke, terör olayları ve savaşlarla mücadele etmeye devam etmektedir.¹³

⁶ 8/el-Enfâl: 60.

⁷ 60/el-Mümtehine: 9.

⁸ 2/el-Bakara: 192-193.

⁹ 2/el-Bakara: 208.

¹⁰ el-Buḥârî, Cihad, 112, 156.

¹¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I/109.

¹² Cahiz, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, 77-79.

¹³ Derya Okçu, “Uluslararası Terör ve Türkiye'ye Etkileri,” (yüksek lisans tezi), 15.

Ülkemizde süregelen terör sorunu, uzun yıllardır varlığını sürdüren ve her bireyi farklı şekillerde etkileyen bir gerçeklik olarak gündemde kalmaktadır.¹⁴ Bu bağlamda, toplum içinde şehitlik ve gazilik gibi kavramlar sıkça konuşulan ve üzerine düşünülen konular arasında yer almaktadır.¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, şehit yakınları ve gazilerin ihtiyaçlarını karşılamak, onların toplum uyumlarını sağlamak ve haklarını korumak amacıyla çeşitli kamu kurumları aracılığıyla önemli çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Emniyet Genel Müdürlüğü, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURTKUR) gibi kurumlar, şehit yakınları ve gaziler için çeşitli hizmetler sunmakta ve onların haklarını korumaktadır. Bu kurumlar aracılığıyla şehit yakınları ve gaziler, sağlık hizmetlerinden, eğitim imkânlarına, konut desteğinden, iş fırsatlarına kadar bir dizi hizmet ve ayrıcalıkla desteklenmektedir. Bu çalışmalar, devletin şehit yakınları ve gaziler için duyduğu saygının ve vatanlarına olan minnettarlığın bir yansımasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sunulan bu çeşitli hizmetlerin yanı sıra, gazilere yönelik manevi bakım uygulamaları, ortaya çıkan problemlerin maneviyat odaklı çözümüne katkı sağlayabilecek önemli bir unsur olarak görülmektedir. Konuyla ilgili çalışma yapan kurumlar, şehitlik ve gazilik kavramlarının temelini yüksek manevi ve psikolojik şuura dayanan diğergamlık ruhu ve inancı üzerine inşa edildiğini, bu ruha sahip bireyler ve aileleri için ortaya çıkan görev ve sorumlulukların sadece maddi politikalarla sınırlı kalmaması gerektiğini ifade etmektedir. Manevi yaşamla ilgili bilgilendirici ve motivasyon sağlayıcı etkenlerin; toplumsal yaşamın her alanına etkili bir şekilde entegre edilebilmesi amacıyla 'manevi bakım' kavramının kamusal ve sosyal hayata dahil edilmesinin gerekliliğine de işaret edilmektedir. Örneğin, Smith-MacDonald ve arkadaşlarının yaptığı sistematik derleme, savaş gazileri üzerinde maneviyat ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada olumsuz dini başa çıkmanın genellikle artan psikolojik hastalık tanıları ve semptom şiddeti ile ilişkili olduğu; olumlu dini başa çıkmanın ise iyileştirici bir etkisi olduğu sonucuna

¹⁴ Demirli, "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri," 66.

¹⁵ Semra Nurdan Yağlı Soykan, "Şehit Yakınlarının Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Emniyet Mensubu Şehitlerin Yakınlarına Yönelik Manevi Bakım Uygulamaları," (doktora tezi), 2.

ulaşmıştır.¹⁶ Rabon ve arkadaşlarının 541 ABD gazisinin katılımıyla gerçekleştirdiği çalışmada kendini sevmenin, intihar davranışının sonucuyla orta derecede ilişkili olduğu ve depresif belirtiler, Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomları, öfke, utanç, engellenmiş aidiyet ve başkalarına yük olarak algılanma ile yüksek derecede negatif ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Pietrzak ve Southwick'in çalışması daha fazla sosyal destek, özellikle aile desteği ve danışmanlık hizmetlerinin, gazilerin psikolojik dayanıklılığı ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸ Kopacz ve arkadaşlarının TSSB semptomlarına sahip gaziler ve askeri personellerden oluşan karma bir örnekleme yaptıkları çalışma genel güvenin TSSB, depresyon ve anksiyete semptomları ile negatif bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹ Currier ve arkadaşlarının 532 gazi ile yürüttüğü çalışmada daha fazla günlük manevi deneyimi onaylayan, dua veya meditasyonu düzenli olarak uygulayan ve daha yüksek düzeyde bağışlamayı kabul eden gazilerin, olumlu dini başa çıkma stratejileri sergilemeye başladığı tespit edilmiştir.²⁰ Straus ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada²¹ intihar eğilimi gösteren gaziler algılanan stres ve yalnızlık ölçümlerinden daha yüksek puan; dini hizmetlere katılım sıklığı, yaşamın amacı, şükran duygusu, merak/keşif, topluluk bütünleşmesi (Topluma Entegrasyon), algılanan sosyal destek ve vicdanlılık ölçümlerinde daha düşük puan almışlardır. Ayrıca bu gaziler daha az yakın arkadaş ve akrabaya sahip olduklarını ve en zorlu olaylarda başa çıkmak için inkâr mekanizmasını kullanmaya yatkın olduklarını bildirmişlerdir. Chang ve arkadaşlarının yaptıkları nitel bir çalışmada gaziler, savaş deneyimlerini daha iyi anlama arzusu da dâhil olmak üzere dini ritüeller, kişilerarası ilişkiler, destek, sohbetler ve rehberlik gibi çok çeşitli manevi ihtiyaçlar dile getirmiştir. Bununla birlikte manevi bakım uzmanlarına daha fazla erişimin

¹⁶ Lorraine Smith-MacDonald ve diğerleri, "Spirituality and Mental Well-Being in Combat Veterans: A Systematic Review," e1920.

¹⁷ Jessica Kelliher Rabon ve diğerleri, "Self-Compassion and Suicide Risk in Veterans: When the Going Gets Tough, Do the Tough Benefit More From Self-Compassion?," 548.

¹⁸ Robert H. Pietrzak ve Steven M. Southwick, "Psychological Resilience in OEF-OIF Veterans: Application of a Novel Classification Approach and Examination of Demographic and Psychosocial Correlates," 560.

¹⁹ Marek S. Kopacz ve diğerleri, "Association Between Trust and Mental, Social, and Physical Health Outcomes in Veterans and Active Duty Service Members With Combat-Related PTSD Symptomatology," 1.

²⁰ Joseph M. Currier ve diğerleri, "Spirituality Factors in the Prediction of Outcomes of PTSD Treatment for U.S. Military Veterans," 62.

²¹ Elizabeth Straus ve diğerleri, "Purpose in Life and Lonscientiousness Protect Against the Development of Suicidal Ideation in US Military Veterans With PTSD and MDD: Results From the National Health and Resilience in Veterans Study," 6.

ve askeri deneyimlerinin maneviyatları üzerindeki etkisinin açık bir şekilde tartışılmasının onlara fayda sağlayabileceği de belirtilmiştir.²²

Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının çalışması²³ sosyal destek unsurlarının gaziler arasında sosyodemografik ve tıbbi faktörlerden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca gazilerin maddi destekten ziyade anlayış ve sempati bekledikleri vurgulanmıştır. Güloğlu ve Kararımak'ın çalışması²⁴ manevi desteğe ihtiyaç duyan gazilerin, manevi desteğe ihtiyaç duymayan gazilere göre travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Duran ve Ünsal'ın çalışmasına²⁵ göre katılımcıların %9.1'inde depresyon tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar sadece maddi destek değil, aynı zamanda manevi destek de beklediklerini ifade etmişlerdir. Hatun tarafından yapılan çalışma²⁶ gazilerin zorlu deneyimlerle baş etmek için dini inançlara sığınma ve soğukkanlı davranma gibi farklı stratejiler kullandığını göstermiştir. Çalışmada ayrıca malul gazilerin, normal hayata döndüklerinde içe kapanma, öfke patlamaları, geçmiş deneyimleri tekrar yaşama, uyku sorunları, yeme sorunları ve unutkanlık gibi çeşitli psikososyal belirtiler gösterdikleri, deneyimledikleri olayları kabullenememelerinin ise psikolojik etkilere yol açtığı, bu etkilerin de şok, kaygı, umutsuzluk ve anlamsızlık gibi duygusal tepkilere neden olduğu sonucuna varılmıştır. Duyan ve arkadaşlarının çalışmasında²⁷ duygusal-empatik sosyal destek ile güvence veren sosyal desteğe sahip olan gaziler ile bu desteklere sahip olmayanlar arasında yapılan karşılaştırmada benlik saygısı düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Bununla birlikte bilgi sağlayıcı sosyal desteğin sadece benlik saygısı üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda gazilerle ilgili farklı disiplinlerde birçok çalışmaya rastlanmış olmasına rağmen, manevi bakım içeren uygulamalı bir çalışmanın eksikliği göze çarpmaktadır. Bu nedenle gazilere yönelik manevi bakım uygulamalarının gerçekleştirilmesinin ve bu

²² Bei-Hung Chang ve diğerleri, "Spiritual Needs and Spiritual Care for Veterans at End of Life and Their Families," 1.

²³ Kamil Yazıcıoğlu ve diğerleri, "Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans," 1083.

²⁴ Berna Güloğlu ve Özlem Kararımak, "Güneydoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi," 237.

²⁵ Songül Duran ve Gül Ünsal, "Çankırı İlindeki Şehit Aileleri ve Malul Gazilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Depresif Durumlarının Belirlenmesi," 162-163.

²⁶ Osman Hatun, "Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması," (doktora tezi), 135.

²⁷ Veli Duyan ve diğerleri, "Sosyo-Demografik Özelliklerin, Hastalık Sürecinin ve Sosyal Desteğin Gazilerin Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyine Etkisi," 13.

uygulamaların gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlıkları üzerindeki etkilerinin araştırılmasının, bu alana önemli bir katkı sunacağı düşünülmüştür. Bu amaçla askerlik hizmeti sırasında gazi olan bireyler için manevi bakım uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde, literatürdeki mevcut çalışmalar gözden geçirilmiş, ayrıca özel günlerde ve çeşitli etkinlikler sırasında gazilerle bir araya gelinmiş, hastanelerde gerçekleştirilen ziyaretlerde gözlemler yapılmış ve ayrıca ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve temalara dayalı kategoriler oluşturulmuştur. Tema odaklı grup toplantılarıyla gerçekleştirilen manevi bakım oturumlarında gazilerin gereksinim hissettiği ve sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının artmasına katkısı olacak sevgi, takva, dua, sabır, adalet, şükür, insan kutsal kitap ilişkisi; psikolojik sağlığa olumlu katkısı olacak azim, özveri, denge, özgürlük, irade, özgüven, olumlu bakış açısı ve barış konuları ele alınmıştır. On beş temaya yönelik on altı oturum (Barış konusu "Hz. Muhammed ve Barış" ile "Toplumsal Barış" olarak ikiye iki oturumda işlenmiştir) gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamaların temelini, Özdoğan tarafından geliştirilen Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı (DOMAB)²⁸ oluşturmaktadır. Uygulama öncesi ve uygulama sonrasında katılımcılara Tanrı Algısı Ölçeği²⁹ ile Kısa Semptom Envanteri³⁰ uygulanmıştır.

Araştırmanın temel hipotezi şu şekildedir: "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı kapsamında gerçekleştirilen manevi bakım uygulamaları ile gazilerin Tanrı algısı puanları ve Kısa Semptom Envanteri puanları farklılaşacaktır."

Alt hipotezler ise bu bağlamda şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarına katılan bireylerin Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeği puanları, uygulama öncesi puanlarına ve uygulamalara katılmayanların (kontrol grubunun) puanlarına göre artacaktır.

²⁸ Öznur Özdoğan, "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması," 907-912. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının kısaltması olan DOMAB kullanımını tercih edilecektir.

²⁹ Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması," 123-133.

³⁰ Nesrin H. Şahin ve Ayşegül Durak, "Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory-BSI): Türk Gençleri İçin Uyarlanması," 44-56.

- 2- Deney grubu katılımcılarının Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğine ait son test puanları ön test puanlarından yüksek olacaktır.
- 3- Deney grubu katılımcılarının Korku Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğine ait son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.
- 4- Deney grubu katılımcılarının Tanrı Algısı Alt Ölçeklerinden alınan izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı bir fark meydana gelmeyecektir. Başka bir ifade ile DOMAB programı kapsamındaki uygulamaların etkisi devam edecektir.
- 5- Deney grubu katılımcılarının Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğinden alınan son test puanları kontrol grubu katılımcılarının Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğinden aldıkları puanlarına göre artış olacaktır.
- 6- DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarına katılan bireylerin Kısa Semptom Envanteri'nden aldıkları puanları, uygulama öncesi puanlarına ve uygulamalara katılmayanların (kontrol grubunun) Kısa Semptom Envanteri puanlarına göre daha düşük olacaktır.
- 7- Deney grubu katılımcılarının anksiyete son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.
- 8- Deney grubu katılımcılarının depresyon son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.
- 9- Deney grubu katılımcılarının olumsuz benlik son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.
- 10- Deney grubu katılımcılarının somatizasyon son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.
- 11- Deney grubu katılımcılarının hostile son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.
- 12- Deney grubu katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı bir fark meydana gelmeyecektir. Başka bir ifade ile DOMAB kapsamındaki uygulamaların etkisi devam edecektir.
- 13- Deney grubu katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri son test puanları kontrol grubundan düşük olacaktır.

1.Yöntem

1.1.Araştırmanın Modeli

Araştırma deneysel desende hazırlanmıştır. Deneysel araştırmalar, farklı müdahale yöntemlerinin etkilerini inceleyen çalışmalardır. Bu tür araştırmalarda bir veya daha fazla bağımsız değişken, bir veya daha fazla bağımlı değişken üzerindeki etkileri değerlendirmek için kullanılır. Deney grubu müdahale alırken, kontrol veya karşılaştırma grubu aynı müdahaleyi almayabilir veya farklı bir müdahale alabilir. Kontrol veya karşılaştırma grubu, deneysel araştırmalarda çok önemlidir, çünkü müdahalenin etkisini belirlemeye yardımcı olur. Grupların oluşturulmasında rastgele atama önemlidir, çünkü bu grupları daha eşit hale getirir. Ölçümler aynı anda yapılır, böylece gruplar arasında eşdeğerlik sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilir. Eğer gruplar eşdeğer değilse, eşleştirme tasarımları kullanılabilir. Bu, özellikle grupların sayısı azsa önemlidir.³¹

Bu çalışmada, gazilere yönelik düzenlenen tema odaklı grup toplantılarıyla gerçekleştirilen manevi bakım uygulamalarının, gazilerin Tanrı Algısı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri puanlarını anlamlı bir şekilde değiştirip değiştirmediğini belirlemek amacıyla “gerçek deneysel tasarımlı kontrol gruplu ön test-son test deseni” kullanılmıştır. Araştırma aşamaları aşağıda özetlenmiştir:

I. Aşama	II. Aşama	III. Aşama	IV. Aşama	V. Aşama	VI. Aşama	VII. Aşama
Görüşme ve Gözlem (Konuların Belirlenmesi)	Grupları Belirleme	Deney Grubu	Ön-test	DOMAB'ın Uygulanması	Son-test	İzleme Testi
		Kontrol Grubu		-		

Tablo 1. Manevi Bakım Uygulamasının Evreleri

Çalışmaya Tablo 1’de belirtildiği gibi öncelikle görüşmeler ve gözlemlerle gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlıklarına olumlu etkisi olacak konuların belirlenmesi ile başlanmıştır. Daha sonra çalışma grubu belirlenerek katılımcılar deney ve kontrol grubu olarak ayrılmıştır. Ölçme araçları deney ve kontrol grubuna eş zamanlı bir şekilde ön test olarak

³¹ Jack R. Fraenkel ve diğerleri, *How to Design and Evaluate Research in Education*, 265-272.

uygulanmıştır. Akabinde sadece deney grubuna DOMAB kapsamında manevi bakım uygulamaları yapılmış, uygulamalar bittikten sonra söz konusu iki gruba yine aynı ölçme araçları eş zamanlı bir şekilde son test olarak uygulanmıştır. Bununla DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarının katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri puanlarını anlamlı düzeyde farklılaştırıp farklılaştrmadığı test edilmiştir. En son olarak, DOMAB kapsamındaki uygulamaların kalıcılığını ölçmek için söz konusu ölçekler, üç ay sonra deney grubuna izleme testi olarak uygulanmıştır.

Manevi bakım uygulamaları deney grubuna haftada bir değer işlenmek üzere toplam 16 hafta boyunca tema odaklı grup toplantıları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Tema odaklı grup toplantısı altı bölüm şeklinde sunulmuştur. Bu bölümler; “kazanımlar, oturumun amacı, giriş, içerik sunumu, kıssadan hisse ve kalıcılığı sağlama” şeklindedir. Ayrıca bazı oturumlarda gazilerin fıkhî konulardaki sorularını cevaplamak için ek olarak “fıkıh saati” adında bir bölüm daha oluşturulmuştur. Kazanımlar bölümünde oturumda anlatılan değerlerin gazilerin kendi yaşamlarında onlara neler kazandırmayı hedeflediği açıklanmıştır. Oturumun amacı bölümünde temanın amacının neler olduğu izah edilmiştir. Giriş bölümünde gazilere haftanın değeri ile ilgili sorular sorulmuş, değerlerin terim ve sözlük anlamları verilmiştir. İçerik sunumunda literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler disiplinler arası bir yaklaşımla açıklanmaya çalışılmış, değerlerin farklı boyutları ayetler, hadisler ve Anadolu bilgilerinden sözlerle alt başlıklar halinde sunulmuştur. Kıssadan hisse bölümünde bir hikâye ya da gerçek bir olay anlatılarak belirlenen değerlerin içselleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kalıcılığı sağlama bölümünde kimi zaman üzerinde konuşacağımız bir ayet, hadis ya da veciz bir söz, kimi zaman bir olay kurgusu, kimi zaman da değerle ilgili güncel bir konu ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca gazilerin ibadet, ahiret, aile hayatı, çalışma hayatı, eşler arası ilişkiler gibi fıkhî konulara ait soruları için de bazı haftalar fıkıh saati olarak isimlendirdiğimiz bir zaman diliminde soruları cevaplanmaya çalışılmıştır.

1.2.Çalışma Grubu

Bir araştırma sürecinin ilk adımı, araştırma problemiyle uyumlu bir yöntemin seçilmesidir. Ardından araştırma evreni belirlenir ve bu evrenden

örneklem seçimi yapılır.³² Bilimsel araştırmalarda araştırma problemini çözmek için kullanılacak bilgi ve veriler, genellikle araştırmanın tüm evreninden değil, evrenin temsil edildiği kabul edilen, yani evrenin özelliklerini yansıtmaya kapasitesine sahip küçük bir örneklem üzerinden elde edilir.³³ Evren, bir araştırmanın amacına uygun olan, inceleme yapılabilecek veya sonuçları genellenebilecek bireylerin oluşturduğu gruptur. Örneklem ise evrenden belirli kurallara göre seçilmiş ve evreni temsil edebilme yeteneğine sahip daha küçük bir birey grubudur. Bu grup üzerinde araştırma ve çalışmalar gerçekleştirilir.³⁴

Bu bağlamda araştırmanın genel evreni Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığına bağlı Kuvvet Komutanlıklarında askerlik görevi sırasında yaralanarak gazi olan bireylerdir. Çalışmanın örneklemini Gaziler Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim Araştırma Hastanesinde tedavi oldukları sırada kendileriyle tanışılan ve Türkiye Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri Derneği Ankara Şubesi ile iletişimi olan bütün gazilerdir. Gaziler üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada katılımcıların belirli bireysel özelliklere sahip olmasından dolayı amaçlı örnekleme (purposive sampling) seçilmiştir. Bu bakımdan araştırmanın örneklemine belli sayıda katılımcı arasından araştırmanın amacına ulaşmasına hizmet edeceği düşünölen 32'si deney grubunda, 32'si de kontrol grubunda olmak üzere toplam 64 kişi seçilmiştir.

		Deney		Kontrol	
		N	%	n	%
Yaş	35 yaş ve altı	10	31,25	7	21,88
	36 yaş ve üstü	22	68,75	25	78,13
Medeni Durum	Bekâr	5	15,63	5	15,63
	Boşanmış	2	6,25	3	9,38
	Evli	25	78,13	24	75,00
Eğitim Düzeyi	İlkokul	5	15,63	3	9,38
	Ortaokul	4	12,50	5	15,63
	Lise	14	43,75	12	37,50
	Ön lisans	4	12,50	9	28,13

³² Yener Özen ve Abdulkadir Gül, "Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu," 395.

³³ Savaş Baştürk ve Mehtap Taştepe, "Evren ve Örneklem," 131.

³⁴ Adnan Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 91-92.

	Lisans	5	15,63	3	9,38
Gazi olduğu yıl	2000 yılı ve öncesi	10	31,25	11	34,38
	2001-2010 yılları arası	14	43,75	15	46,88
	2011-2021 yılları arası	8	25,00	6	18,75
Malullük derecesi	1. Derece	7	21,87	5	15,63
	2. Derece	1	3,13	2	6,25
	3. Derece	2	6,26	2	6,25
	4. Derece	5	15,63	6	18,75
	5. Derece	7	21,88	5	15,63
	6. Derece	10	31,25	12	37,50

Tablo 2. Katılımcıların Özellikleri

Tablo 2 incelendiğinde deney grubundaki katılımcıların 10'unun 35 yaş ve altında, 22'sinin 36 yaş ve üstünde olduğu; kontrol grubundaki katılımcıların 7'sinin 35 yaş ve altında, 25'inin 36 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Deney grubundaki katılımcıların 5'i bekâr, 2'si boşanmış ve 25'i evli; kontrol grubundaki katılımcıların 5'i bekâr, 3'ü boşanmış ve 24'ü evlidir. Eğitim düzeyi açısından incelendiğinde deney grubundaki katılımcıların 5'i ilkökul, 4'ü ortaokul, 14'ü lise, 4'ü ön lisans ve 5'i lisans mezunu; kontrol grubundaki katılımcıların 3'ü ilkökul, 5'i ortaokul, 12'si lise, 9'u ön lisans ve 3'ü lisans mezunudur. Gazi olduğu yıl açısından incelendiğinde deney grubundaki katılımcıların 10'u 2000 yılı ve öncesi, 14'ü 2001-2010 yılları arasında, 8'i 2011-2021 yıllarında gazi olmuştur; kontrol grubundaki katılımcıların 11'i 2000 yılı ve öncesi, 15'i 2001-2010 yılları arasında, 6'sı 2011-2021 yıllarında gazi olmuştur. Malullük derecesi açısından incelendiğinde deney grubundaki katılımcıların 7'si birinci derece, 1'i ikinci derece, 2'si üçüncü derece, 5'i dördüncü derece, 7'si beşinci derece ve 10'u altıncı derece; kontrol grubundaki katılımcıların 5'i birinci derece, 2'si ikinci derece, 2'si üçüncü derece, 6'sı dördüncü derece, 5'i beşinci derece ve 12'si altıncı derecedir. Buna göre deney ve kontrol gruplarının yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gazi olunan yıl ve malullük derecesi gibi temel demografik özellikler bakımından dengeli bir şekilde dağıtıldığı ifade edilebilir. Bu dengeli dağılım, gruplar arasında demografik farklılıkların etkisini minimize ederek elde edilen sonuçların iç geçerliliğini artırmaktadır.

1.3. Ölçme Araçları

Bir araştırmamanın sağlam ve güvenilir sonuçlara ulaşabilmesi için, araştırmada geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerin kullanılması kritik öneme sahiptir. Bu nedenle araştırmada, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları tamamlanmış olan ölçekler, veri toplama aracı olarak tercih edilmiş ve elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilip incelenmiştir. Araştırmada Tanrı Algısı Ölçeği (TA) ve Kısa Semptom Envanteri (KSE) kullanılmasına karar verilmiştir.

Tanrı Algısı Ölçeği: Bu araştırmada, katılımcıların Tanrı'ya yönelik inanç, duygu ve düşüncelerini ölçmek amacıyla Güler (2007) tarafından geliştirilen Tanrı Algısı Ölçeği (TA) kullanılmıştır. Bu ölçek, 22 madde içermekte olup “sevgi yönelimli Tanrı algısı” ve “korku yönelimli Tanrı algısı” olarak adlandırılan iki farklı Tanrı algısı yönelimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir değerlendirme ölçeği olarak tasarlanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizinde, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,83 olarak hesaplanmıştır, bu da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonuçlarına göre, ölçeğin beş faktörden oluştuğu ve bu faktörlerin toplam varyansın %55,6'sını açıkladığı belirlenmiştir. Bu faktörlerin “seven Tanrı,” “Tanrı'ya yönelik olumlu duygular,” “uzak/umursamaz Tanrı,” “korkutan ve cezalandıran Tanrı,” ve “Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular” ölçtüğü belirlenmiştir. Tanrı Algısı Ölçeği (TA) ile Kısa Semptom Envanteri (KSE) arasındaki korelasyon -21 ($p < .01$) negatif yönde anlamlı bir ilişki göstermiştir. Bu sonuç, olumsuz Tanrı algısına sahip bireylerin psikolojik semptomlarının daha fazla olduğunu işaret etmektedir.³⁵

Kısa Semptom Envanteri: Katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerini değerlendirmek için Derogatis (1992) tarafından geliştirilen Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory-BSI) kullanılmıştır. Bu envanter, çeşitli tıbbi durumlarda psikiyatrik değerlendirme yapmak amacıyla geliştirilen bir ölçektir ve toplamda 90 madde içermektedir. Ölçeğin dokuz alt ölçeği vardır, bunlar “Somatizasyon”, “Obsesif-Kompulsif Bozukluk”, “Kişilerarası Duyarlılık”, “Depresyon”, “Anksiyete”, “Hostilite”, “Fobik Anksiyete”, “Paranoid Düşünceler” ve “Psikotizm” olarak adlandırılır. Şahin ve Durak (1994) tarafından Kısa Semptom Envanteri'nin Türkiye uyarlaması, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. İç tutarlık hesaplamaları sonucunda toplam ölçek için Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,95$ ile $\alpha = 0,96$

³⁵ Güler, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,” 123-133.

arasında değişmiştir. Alt ölçekler için güvenilirlik değerleri ise $\alpha = 0,55$ ile $\alpha = 0,86$ arasında bulunmuştur. Kısa Semptom Envanteri'nin geçerlik çalışmaları, ölçeğin psikolojik sağlık düzeyini değerlendirmede kullanılabilceğini desteklemektedir.³⁶

1.4.Verilerin Toplanması ve Analiz

Araştırma modeli, "bir araştırmanın amacına uygun ve ekonomik olarak verilerin toplanması, çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesine" denir. Koşulların düzenlenmesinde tarama ve deneme modeli olmak üzere iki yaklaşım (model) vardır.³⁷ Araştırmanın ilk aşamasında, gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlıklarına olumlu katkısı olacak konuların belirlenmesi için keşifsel desen kullanılmış, uygulama aşamasında ise deneysel desen tercih edilmiştir. Bu araştırma iki desenin birlikte kullanılması nedeniyle karma desenli bir çalışma olarak nitelenebilir.

Analiz yöntemini seçerken, ölçek puanlarının normal dağılım varsayımını göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu varsayımın değerlendirilmesi için çarpıklık ve basıklık istatistikleri incelenmiştir. Deney grubu ile kontrol grubu arasında karşılaştırma yaparken, örneklem gruplarının bağımsız olduğunu dikkate alarak, ölçümlerin normal dağılımı sağlandığında bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Normal dağılım varsayımı sağlanmadığında ise Mann Whitney U testi tercih edilmiştir. Deney grubunda ön test-son test ve son test-izleme testi ölçümlerini karşılaştırırken, ölçümlerin bağımlı olduğunu göz önünde bulundurarak, ölçümlerin normal dağılımı sağlandığında bağımlı örneklem t testi kullanılmıştır. Normal dağılım varsayımı sağlanmadığında ise Wilcoxon işaretli sıralar testi tercih edilmiştir. Bu şekilde analiz yöntemi seçimi, verilerin dağılım özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

2.Bulgular

2.1.Tanrı Algısı Ölçeğine İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların uygulama öncesi Tanrı Algısı Ölçeği puanlarının (ön test) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için öncelikle ölçek puanlarının normal dağılım varsayımı incelenmiştir. Ancak, her iki grupta da ölçek puanlarının normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle Mann Whitney U

³⁶ Şahin ve Durak, "Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory-BSI): Türk Gençleri İçin Uyarlanması," 44-56.

³⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Metodu*, 79.

testi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

	Grup	N	\bar{X}	Medyan	Sıra Ortalaması	Z	p
Sevgi Yönelimli	Deney	32	51,28	57,50	34,89	1,304	0,301
	Kontrol	32	51,38	56,00	30,11		
Korku Yönelimli	Deney	32	19,09	16,00	31,88	0,269	0,788
	Kontrol	32	18,97	17,00	33,13		

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Katılımcılarının Tanrı Algısı Ölçeği Ön Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 3'ün incelenmesi sonucunda, deney ve kontrol gruplarının sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu ön test puanları ile korku yönelimli Tanrı algısı boyutu ön test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülmektedir. Bu durum, uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının sevgi yönelimli ve korku yönelimli Tanrı algısı boyutlarındaki puanlarının benzer olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, deney ve kontrol grubu arasındaki Tanrı Algısı Ölçeği son test puanlarındaki farklılığın uygulamadan kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların uygulama sonrası Tanrı Algısı Ölçeği puanlarının (son test) istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için normal dağılım varsayımının incelenmesi amacıyla, öncelikle puanların normal dağılım gösterip göstermediği değerlendirilmiştir. Puanların her iki grupta da normal bir dağılım göstermediği tespit edildiği için, analiz için Mann Whitney U testi tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

	Grup	n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ortalaması	Z	p
Sevgi Yönelimli	Deney	32	55,03	57,50	39,06	2,841*	0,004
	Kontrol	32	50,78	53,50	25,94		
Korku Yönelimli	Deney	32	15,50	14,00	27,20	2,286*	0,022
	Kontrol	32	19,37	18,00	37,80		

* $p<0,05$

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Katılımcılarının Tanrı Algısı Ölçeği Son Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 4 verilerinin analizi sonucunda, deney ve kontrol gruplarının hem sevgi yönelimli Tanrı algısı hem de korku yönelimli Tanrı algısı boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) belirlenmiştir. Puanların ortalama değerlerine bakıldığında, deney grubundaki katılımcıların sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarının kontrol grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu, aynı zamanda deney grubundaki katılımcıların korku yönelimli Tanrı algısı boyutu puanlarının kontrol grubundakilerden daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, uygulamanın sevgi yönelimli Tanrı algısını artırıcı ve korku yönelimli Tanrı algısını azaltıcı etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Deney grubundaki katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası Tanrı Algısı Ölçeği puanları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farklılığı incelemek için, öncelikle normal dağılım varsayımı göz önünde bulundurulmuştur. Deney grubunda, ölçek puanlarının normal bir dağılım sergilemediği tespit edildiğinden, analiz için Wilcoxon işaretli sıralar testi tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

	Test	n	\bar{X}	Medyan	Z	p
Sevgi	Ön test	32	51,28	57,50	2,386*	0,017
Yönelimli	Son test	32	55,03	57,50		
Korku	Ön test	32	19,09	16,00	4,905*	0,000
Yönelimli	Son test	32	15,50	14,00		

* $p<0,05$

Tablo 5. Deney Grubu Katılımcılarının Tanrı Algısı Ölçeği Ön Test-Son Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 5'in incelenmesi sonucunda, deney grubundaki katılımcıların hem sevgi yönelimli Tanrı algısı hem de korku yönelimli Tanrı algısı boyutlarında ön test ile son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Bu analizde, deney grubunun sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutunda son test puanlarının ön test puanlarına kıyasla yüksek olduğu, aynı zamanda korku yönelimli Tanrı algısı boyutunda ise son test puanlarının ön test puanlarına kıyasla düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, yürütülen uygulamanın sevgi yönelimli Tanrı algısını artırdığı ve korku yönelimli Tanrı algısını düşürdüğü sonucuna ulaşılabilir.

Deney grubundaki katılımcıların uygulama sonrası (son test) ve uygulamadan belirli bir süre sonrası (izleme testi) Tanrı Algısı Ölçeği puanları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farklılığı belirlemek amacıyla, ilk olarak ölçek puanlarının normal dağılım varsayımı göz önünde bulundurulmuştur. Deney grubu verilerinin normal dağılım göstermediği tespit edildiği için, bu karşılaştırmada uygun yöntem olarak Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

	Test	n	\bar{X}	Medyan	Z	p
Sevgi Yönelimli	Son test	31	54,87	57,00	0,109*	0,913
	İzleme	31	54,90	57,00		
Korku Yönelimli	Son test	31	15,65	14,00	3,191*	0,001
	İzleme	31	13,87	14,00		

* $p < 0,05$

Tablo 6. Deney Grubu Katılımcılarının Tanrı Algısı Ölçeği Son Test-İzleme Testi Puanlarının İncelenmesi

Tablo 6'da yapılan incelemeden elde edilen sonuçlara göre, deney grubundaki katılımcıların sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu son test-izleme test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$). Ancak, korku yönelimli Tanrı algısı boyutu son test-izleme test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p < 0,05$). Ortalama değerler incelendiğinde, korku yönelimli Tanrı algısı boyutu izleme testi puanlarının son test puanlarından düşük olduğu gözlenmiştir. Sonuçlar, gerçekleştirilen manevi bakım uygulamalarının korku yönelimli Tanrı algısının azaltılmasındaki etkisinin sürdüğüne işaret etmektedir.

2.2.Kısa Semptom Envanterine İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların uygulama öncesi Kısa Semptom Envanteri puanlarının (ön test) arasındaki istatistiksel farklılığın belirlenmesi için, öncelikle bu verilerin normal dağılım varsayımını karşılayıp karşılamadığı değerlendirilmiştir. Anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyon boyutlarının en az birinin normal dağılım göstermediği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, bu boyutlardaki puanların gruplar arasındaki farklılık analizi için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Diğer yandan, Kısa Semptom Envanteri hostilete boyutu puanlarının her iki grupta normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle, hostilete boyutunda gruplar arasındaki farkı değerlendirmek için ilişkisiz örneklem t testi tercih edilmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

	Grup	n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ortalaması	Z	p
Anksiyete	Deney	32	12,66	10,00	32,11	0,168	0,867
	Kontrol	32	12,16	11,50	32,89		
Depresyon	Deney	32	16,22	13,00	32,70	0,087	0,930
	Kontrol	32	14,81	15,00	32,30		
Olumsuz Benlik	Deney	32	14,34	9,50	32,98	0,208	0,835
	Kontrol	32	12,84	11,00	32,02		
Somatizasyon	Deney	32	6,34	4,50	32,14	0,155	0,877
	Kontrol	32	6,50	4,50	32,86		
	Grup	n	\bar{X}	ss	Sd	t	p
Hostilite	Deney	32	9,78	7,22	62	0,419	0,677
	Kontrol	32	9,12	5,13			

Tablo 7. Deney ve Kontrol Grubu Katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri Ön Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 7 analizi sonuçlarına göre, deney ve kontrol gruplarının Kısa Semptom Envanteri boyutlarına ilişkin puanlarında uygulama öncesinde (ön test) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu durum, deney ve kontrol gruplarının uygulama öncesinde söz konusu boyutlarda benzer düzeyde puanlar elde ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, Kısa Semptom Envanteri son test puanlarındaki farklılığın uygulamadan kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

Deney ve kontrol gruplarının uygulama sonrası Kısa Semptom Envanteri puanları (son test), istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla normal dağılım varsayımı incelenmiştir. Kısa Semptom Envanteri somatizasyon boyutu puanlarının en az bir grupta normal dağılım göstermediği gözlemlendiğinden, bu boyut puanlarının deney ve kontrol grupları arasındaki farklılığının analizi için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Diğer yandan, Kısa Semptom Envanteri anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve hostilete boyutu puanları deney ve kontrol gruplarında normal dağılım sergilediğinden, bu boyut puanlarının gruplar arasındaki karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem t testi tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

	Grup	n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ortalaması	Z	p
Somatizasyon	Deney	32	6,22	6,00	29,97	1,091	0,275
	Kontrol	32	7,31	6,00	35,03		
	Grup	n	\bar{X}	Ss	Sd	t	p
Anksiyete	Deney	32	8,88	5,99	62	2,723*	0,008
	Kontrol	32	12,97	6,04			
Depresyon	Deney	32	11,84	7,40	62	1,813	0,075
	Kontrol	32	14,75	5,24			
Olumsuz Benlik	Deney	32	9,88	5,84	62	2,286*	0,026
	Kontrol	32	13,16	5,64			
Hostilite	Deney	32	6,22	3,42	62	4,042*	0,000
	Kontrol	32	9,84	3,74			

*p<0,05

Tablo 8. Deney ve Kontrol Grubu Katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri Son Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 8'den elde edilen verilere göre, deney grubu ile kontrol grubu arasında Kısa Semptom Envanteri somatizasyon ve depresyon boyutlarında son test puanları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Ancak, Kısa Semptom Envanteri anksiyete, olumsuz benlik ve hostilite boyutlarında deney ve kontrol grupları arasında son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu bağlamda, deney grubundaki katılımcıların Kısa Semptom Envanteri anksiyete, olumsuz benlik ve hostilite boyutlarındaki ortalama puanlarının kontrol grubundaki katılımcıların puanlarından anlamlı derecede düşük olduğu gözlenmiştir. Bu sonuçlar, uygulamanın katılımcıların anksiyete, olumsuz benlik ve hostilite boyutlarındaki psikolojik durumlarını olumlu yönde etkilediğini ve bu boyutlarda iyileşme sağladığını göstermektedir.

Deney grubunun Kısa Semptom Envanteri ön test ve son test puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ilk olarak normal dağılım varsayımı incelenmiştir. Bu bağlamda deney grubundaki katılımcıların Kısa Semptom Envanteri somatizasyon boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmış, diğer boyutlara ait ölçek puanları normal dağılım gösterdiği için ise ilişkili örneklem t testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

	Grup	n	\bar{X}	Medyan	Z	p
Somatizasyon	Ön Test	32	6,34	4,50	0,193	0,847
	Son Test	32	6,22	6,00		
	Grup	n	\bar{X}	Ss	t	p
Anksiyete	Ön Test	32	12,66	11,56	2,684*	0,012
	Son Test	32	8,88	5,99		
Depresyon	Ön Test	32	16,22	11,63	3,702*	0,001
	Son Test	32	11,84	7,40		
Olumsuz Benlik	Ön Test	32	14,34	11,72	3,187*	0,003
	Son Test	32	9,88	5,84		
Hostilite	Ön Test	32	9,78	7,22	3,708*	0,001
	Son Test	32	6,22	3,42		

*p<0,05

Tablo 9. Deney Grubu Katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri Ön Test ve Son Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 9'un analizi sonucunda, deney grubunda Kısa Semptom Envanteri somatizasyon boyutu ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Ancak, deney grubunda Kısa Semptom Envanteri anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve hostilite boyutları için ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Bu sonuçlara bakıldığında, uygulamanın deney grubundaki katılımcıların anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve hostilite boyutlarındaki semptomlarını azalttığı ve bu semptomlarda iyileşme sağladığı söylenebilir.

Deney grubundaki katılımcıların uygulama sonrası (son test) ve uygulamadan belirli bir süre sonrası (izleme testi) Kısa Semptom Envanteri puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için, öncelikle normal dağılım varsayımı incelenmiştir. Somatizasyon boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmış, diğer boyutlara ait ölçek puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi uygulanmıştır. Tablo 10 elde edilen sonuçları içermektedir.

	Grup	n	\bar{X}	Medyan	Z	p
Somatizasyon	Son Test	31	6,23	6,00	3,217*	0,001
	İzleme	31	5,74	5,00		
	Grup	n	\bar{X}	Ss	t	p
Anksiyete	Son Test	31	8,77	6,06	0,926	0,362

	İzleme	31	8,61	6,03		
Depresyon	Son Test	31	11,81	7,52	0,360	0,721
	İzleme	31	11,74	7,14		
Olumsuz Benlik	Son Test	31	9,65	5,79	1,293	0,206
	İzleme	31	9,45	5,71		
Hostilite	Son Test	31	6,19	3,48	2,886*	0,007
	İzleme	31	5,68	2,94		

*p<0,05

Tablo 3. Deney Grubu Katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri Son Test ve İzleme Testi Puanlarının İncelenmesi

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, deney grubundaki katılımcıların Kısa Semptom Envanteri anksiyete, depresyon ve olumsuz benlik boyutlarındaki son test ve izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ($p>0,05$), yani uygulamanın etkililiğinin devam ettiği görülürken; deney grubunda Kısa Semptom Envanteri somatizasyon ve hostilete boyutlarındaki son test ve izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir. Ortalama ve medyan değerlerine göre, deney grubunun Kısa Semptom Envanteri somatizasyon ve hostilete boyutlarında izleme testi puanlarının son test puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle, uygulamanın katılımcıların Kısa Semptom Envanteri somatizasyon ve hostilete boyutlarındaki iyileşmeyi sürdürdüğü söylenebilir. Bunun nedeni ise zaman ve süreç farklılıkları, başa çıkma stratejileri ve bireysel farklılıklar olabilir. Çünkü belirli semptomların düzelmesi farklı zaman dilimlerine yayılabilir. Somatizasyon veya hostilete gibi belirli psikolojik özellikler, diğerlerine göre daha uzun bir süreç gerektirebilir. Somatizasyon ve hostilete, kişinin başa çıkma mekanizmaları ve duygusal tepkileri ile yakından ilişkilendirilebilir. Bu boyutlardaki iyileşme, kişinin başa çıkma stratejilerini ve psikolojik zorlukları ele alma yeteneğini geliştirme sürecini yansıtabilir. Katılımcılar arasındaki farklılık, somatizasyon ve hostilete boyutlarındaki iyileşme hızında farklılıklara neden olabilir. Bazı bireyler daha hızlı iyileşebilirken, diğerleri için daha fazla zaman ve çaba gerekebilir.

Tartışma

Yaradan algısının psikolojik sağlık ile ilişkisine yönelik deneysel araştırmalar son 50 yıldır süregelmektedir. Bu araştırmalar örneklerin çeşitliliği, çalışma tasarımlarının farklılığı ve kullanılan yöntemlerin

çeşitliliğine rağmen araştırmacılar arasında Yaradan algısının temel unsurları hakkında geniş bir uzlaşma olduğunu göstermektedir. Özellikle, faktör analizi çalışmaları Tanrı algısı ile “sevgi dolu,” “bağışlayıcı,” “ilgili” ve “koruyucu” gibi bir dizi olumlu özellik arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.³⁸

Tanrı algısının sevgi yönelimli olması ile psikolojik iyi olma hali arasında pozitif, Tanrı algısının korku yönelimli olması ile psikolojik iyi olma hali arasında negatif bir ilişkinin olduğu söylenebilir.³⁹ Benzer şekilde bireylerin Tanrı algısının alt faktörlerine yönelik algıları ile psikolojik sağlamlık ölçeğinin alt faktörleri arasında olumlu bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Bu, bireylerin sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip olduklarında psikolojik sağlamlık düzeylerinin arttığının bir göstergesidir.⁴⁰

Psikolojik dayanıklılık, yaşamın zorluklarına karşı direnç gösterme yeteneğini ifade eder. Bu bağlamda yapılan bir çalışma⁴¹ Tanrı algısı ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler, Tanrı'yu daha sevgi dolu ve bağışlayıcı bir şekilde algılamaktadır. Olumlu duygularla Tanrı algısına sahip olan bireylerin, yaşama bağlılık seviyeleri ve yaşamı sürdürme motivasyonları daha yüksektir. Özellikle Tanrı'ya güvenle bağlanan bireyler daha sağlıklı sosyal, fiziksel ve duygusal yaşamlar sürdürme eğilimindedir. Daha sıkı sosyal ilişkiler kurmaları kaygı ve endişe seviyelerinin daha düşük olmasına ve daha iyi psikolojik sağlığa sahip olmalarına katkı sağlar.⁴² Bununla birlikte sevgi yönelimli Tanrı algısı ile travma sonrası stres belirtileri arasında pozitif bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Korku yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireylerde travma sonrası stres belirtileri daha fazla görülmektedir.⁴³

Çeşitli araştırmaların sonuçları psikolojik sağlık, dini başa çıkma, hoşgörü, Tanrı'ya güvenli bağlanma, psikolojik sağlamlık, psikolojik iyi olma, psikolojik duyarlılık, benlik algısı, benlik saygısı, sabır, umut, mutluluk gibi bir dizi faktör ile sevgi yönelimli Tanrı algısı arasında olumlu

³⁸ Matt Bradshaw ve diğerleri, “Prayer, God Imagery, and Symptoms of Psychopathology,” 646.

³⁹ Beyazıt Yaşar Seyhan, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler,” 90.

⁴⁰ Bülent Dilmaç ve Ayşenur Çıfci, “14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı ile Psikolojik Sağlamlık İlişkisinin İncelenmesi,” 24.

⁴¹ Emine Erdoğan, “Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örnekleme,” 239.

⁴² Saffet Kartopu, “Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi,” 900.

⁴³ Parvaneh Ebrahimi Dınvar, “Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki,” (yüksek lisans tezi), 88.

bir ilişki olduğu göstermektedir. Bununla birlikte başka çalışmalarda da depresyon, hayal kırıklığı, travma sonrası stres belirtileri, suçluluk hissi, şiddet eğilimi, yalnızlık, kaygı ve öfke gibi faktörler ile korku yönelimli Tanrı algısı arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.

Gaziler ile yürütülen bu araştırma DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarının katılımcıların Tanrı algısına etkisi incelemiştir. Araştırma sonuçları manevi bakım uygulamalarının katılımcıların sevgi yönelimli Tanrı algısını artırdığını ve korku yönelimli Tanrı algısını azalttığını göstermektedir. Bu bulgular daha önce yapılan çalışmaların sonuçları ile uyumlu bulunmuştur. Tanrı algısı ile psikolojik sağlık arasındaki ilişkilere odaklanan ve bu bağlantının insanların zihinsel ve duygusal iyi oluşlarına etkisini inceleyen çalışmalar, sevgi yönelimli Tanrı algısının psikolojik sağlık üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip bireyler daha sürdürülebilir bir zihinsel sağlığa sahip iken, korku yönelimli Tanrı algısına sahip bireyler ceza ve reddedilme korkusu gibi olumsuz duygular yaşayabilmektedir.⁴⁴ Bununla beraber sevgi yönelimli Tanrı algısının depresyon, anksiyete, somatizasyon, hostilite ve olumsuz benlikle negatif bir ilişkisi olduğu, korku yönelimli Tanrı algısının ise bu olumsuz etkileri artırdığı ifade edilebilir.⁴⁵

Bireylerin öfke yaşantılarını azaltmada ve benlik algılarını daha pozitif hale getirmede sevgi yönelimli Tanrı algısının önemli bir rolü vardır.⁴⁶ Ayrıca Tanrı'yı bu şekilde algılamının bireylerin psikolojik iyi oluş haline katkı sağladığı⁴⁷ ve sosyal kaygı seviyelerini azalttığı dolayısıyla bireylerin Tanrı'yı sevgi dolu, rahatlatıcı, bağışlayıcı bir varlık olarak algılamalarının, kendilerini iyi hissetmelerine ve kaygı düzeylerinin düşmesine katkı sağladığı söylenebilir.⁴⁸

Literatürdeki çalışmalara dayanarak Kısa Semptom Envanteri'nde yer alan anksiyete, depresyon, olumsuz benlik algısı, hostilite ve somatizasyon gibi faktörlerle çeşitli değişkenler arasında önemli ilişkiler bulunduğu söylenebilir. Araştırma sonuçlarına göre, Kısa Semptom Envanteri ile sevgi

⁴⁴ Zahra Khaksari ve Zohreh Khosravi, "Positive and Negative Conception of God and Its Relationship with Student's Self-Esteem and Mental Health," 66.

⁴⁵ Halil İbrahim Özasma, *Eşler Arası İletişim ve Maneviyat*, 233; Özlem Güler Aydın, "Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü," (doktora tezi), 110.

⁴⁶ Ayşe Koç, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı," (yüksek lisans tezi), 86.

⁴⁷ Nuran Erdoğruca Korkmaz, "Tanrı'ya Bağlanma ve Psikolojik İyi Olma," 108.

⁴⁸ Veysel Uysal ve diğerleri, "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler," 234.

yönelimli Tanrı algısı, Tanrı'ya güvenli bağlanma, sevgi, öz saygı, psikolojik iyi oluş, algılanan sosyal destek, anlam duygusu ve benlik algısı arasında olumlu ilişkiler bulunmaktadır. Diğer yandan, Kısa Semptom Envanteri ile korku yönelimli Tanrı algısı, genel kaygı, ölüm kaygısı, sıkıntı, tükenmişlik, kişiler arası duyarlılık, otoriter anne baba tutumu, düşmanca duygular ve öfke arasında pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırmada elde ettiğimiz verilere göre gazilere yönelik gerçekleştirilen manevi bakım uygulamalarının gazilerin Kısa Semptom Envanteri'ne ait puanlarında ve psikolojik sağlıkları üzerinde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla manevi bakım uygulamalarının bu önemli topluluk için bir güçlenme ve iyileşme kaynağı olacağını ifade edebiliriz.

Sonuç

DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarının gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlık puanlarına olan etkisi Tanrı Algısı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri vasıtasıyla ulaşılan puanlar üzerinden değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar DOMAB kapsamındaki uygulamaların gazilerin Tanrı algısı ve psikolojik sağlık puanlarını farklılaştırdığını göstermiştir. Buna göre araştırmanın temel hipotezi olarak belirlenen “Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı kapsamındaki uygulamalar ile gazilerin Tanrı algısı puanları ve psikolojik sağlık düzeyi puanları farklılaşacaktır.” tezi desteklenmiştir. Tanrı algısına ilişkin; “DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarına katılan bireylerin Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeği puanları, uygulama öncesi puanlarına ve uygulamalara katılmayanların (kontrol grubunun) puanlarına göre artacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğine ait son test puanları ön test puanlarından yüksek olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının Korku Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğine ait son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının Tanrı Algısı Alt Ölçeklerinden alınan izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı bir fark meydana gelmeyecektir. Başka bir ifade ile DOMAB programı kapsamındaki uygulamaların etkisi devam edecektir.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğinden alınan son test puanları kontrol grubu katılımcılarının Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Alt Ölçeğinden aldıkları puanlarına göre artış olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Bu bağlamda Tanrı algısına ilişkin veriler incelendiğinde şunlar ifade edilebilir:

(a) DOMAB kapsamında yapılan uygulamalar, gazilerin Tanrı algısı puanlarını farklılaştırmıştır; deney grubu katılımcılarının sevgi yönelimli Tanrı algısı son test puanlarında ön test puanlarına göre artış, korku yönelimli Tanrı algısı son test puanlarında ise ön test puanlarına göre düşüş gerçekleşmiştir. Deney grubu katılımcılarına üç ay sonra yapılan izleme testinde kalıcılığın devam ettiği ve uygulamanın korku yönelimli Tanrı algısını düşürmedeki etkisinin sürdüğü tespit edilmiştir. Psikolojik sağlığa ilişkin; “DOMAB kapsamındaki manevi bakım uygulamalarına katılan bireylerin Kısa Semptom Envanteri’nden aldıkları puanları, uygulama öncesi puanlarına ve uygulamalara katılmayanların (kontrol grubunun) Kısa Semptom Envanteri puanlarına göre daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının anksiyete son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının depresyon son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının olumsuz benlik son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının somatizasyon son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının hostilete son test puanları ön test puanlarından daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı bir fark meydana gelmeyecektir. Başka bir ifade ile DOMAB kapsamındaki uygulamaların etkisi devam edecektir.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. “Deney grubu katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri son test puanları kontrol grubundan düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Bu bağlamda psikolojik sağlığa ilişkin veriler incelendiğinde şunlar ifade edilebilir: (b) DOMAB kapsamında yapılan uygulamalar, gazilerin psikolojik sağlık puanlarını farklılaştırmış; deney grubu katılımcılarının Kısa Semptom Envanteri son test puanlarında ön test puanlarına göre düşüş gerçekleşmiştir. Yapılan uygulama ile katılımcıların anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve hostilete durumlarından iyileşme yaşandığı söylenebilir. Üç ay sonra gerçekleştirilen izleme testinde de uygulamanın etkililiğinin devam ettiği görülürken, katılımcıların Kısa Semptom Envanteri somatizasyon ve hostilete boyutlarında tespit edilen iyileşmenin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla DOMAB kapsamında gazilere yönelik gerçekleştirilen manevi bakım uygulamalarının gazilerin Tanrı Algısı Ölçeği

ve Kısa Semptom Envanteri puanlarında olumlu etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.
Finansal Destek / Grant Support:	Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Etik Kurul Onayı / Ethics Committee Approval:	Bu araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu onayı ile yapılmıştır. Tarih: 31.05.2021, Karar no:201 / This research is conducted with the permission of the Humanities Ethics Committee of Ankara University, decree no: 201, 31.05.2021
Yazar Katkıları / Author Contributions:	Muhammed TOSUN %50, Öznur ÖZDOĞAN %50

KAYNAKÇA

- Aydın, Özlem Güler. "Yaşamı Sürdürmede Dini İnançın Rolü." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Baştürk, Savaş ve Mehtap Taştepe. "Evren ve Örneklem." *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Savaş Baştürk, içinde 129-159. Ankara: Vize Yayıncılık, 2013.
- Bei-Hung Chang, Nathan R. Stein, Kelly Trevino, Max Stewart, Ann Hendricks ve Lara M. Skarf. "Spiritual Needs and Spiritual Care for Veterans at End of Life and Their Families." *American Journal of Hospice and Palliative Medicine* 29:8 (2012): 1-8.
- Bradshaw, Matt, Christopher G. Ellison ve Kevin J. Flannelly. "Prayer, God Imagery, and Symptoms of Psychopathology". *Journal for the Scientific Study of Religion* 47:4 (2008): 644-659.
- Currier, Joseph M., Jason M. Holland ve Kent D. Drescher. "Spirituality Factors in the Prediction of Outcomes of PTSD Treatment for U.S. Military Veterans." *Journal of Traumatic Stress* 28:1 (2015): 57-64.
- Demirli, Aylin. "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri." *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal* 4:35 (2011): 66-78.
- Dınvar, Parvaneh Ebrahimi. "Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Dilmaç, Bülent ve Aysenur Çıfci. "14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı ile Psikolojik Sağlık İlişkisinin İncelenmesi." *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi* 1:1 (2019): 14-28.
- Duran, Songül ve Gül Ünsal. "Çankırı İlindeki Şehit Aileleri ve Malul Gazilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Depresif Durumlarının Belirlenmesi." *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 5:2 (2014): 158-163.

- Duyan, Veli, Kamil Yazıcıoğlu, Kasım Karataş, Mehmet Taşkaynatan, Gülsüm Çamur Duyan ve Sinem Aksu. "Sosyo-Demografik Özelliklerin, Hastalık Sürecinin ve Sosyal Desteğin Gazilerin Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyine Etkisi." *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* 1 (2005): 5-16.
- el-Buḥārī, Muḥammed b. İsmâ'îl. *Saḥīḥu'l-Buḥārī (el-Cāmī'u'ş-Şaḥīḥ)*. Beyrut: Dârül Bevâiril İslamiyye, 1989.
- el-Cāhiz, Ebū 'Uşmān 'Amr b. Baḥr. *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*. Çev. Ramazan Şeşen. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1967.
- Erdoğan, Emine. "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemi." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12:29 (2015): 223-246.
- Erkuş, Adnan. *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009.
- Fraenkel, Jack R., Norman E. Wallen ve Helen H. Hyun. *How to Design and Evaluate Research in Education*. 8. baskı. New York: Mc Graw-Hill, 2012.
- Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48:1 (2007): 123-133.
- Güloğlu, Berna ve Özlem Kararımak. "Güneypoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi." *Anatolian Journal of Psychiatry* 14:3 (2013): 237-244.
- Halcomb, Elizabeth J. ve Louise Hickman. "Mixed Methods Research." *Nursing Standard: Promoting Excellence in Nursing Care* 29:32 (2015): 41-47.
- Hatun, Osman. "Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018.
- Hayta, Akif. "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru." *Değerler Eğitimi Dergisi* 4:12 (2006): 29-63.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Çev. Zakir Kadiri Urgan. II. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Metodu*. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1984.
- Kartopu, Saffet. "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi." *Electronic Turkish Studies* 9:2 (2014): 887-903.
- Khaksari, Zahra ve Zohreh Khosravi. "Positive and Negative Conception of God and Its Relationship with Student's Self-Esteem and Mental Health." *Journal of Life Science and Biomedicine* 2:3 (2012): 62-68.
- Kıraç, Ferdi. "Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007.
- Koç, Ayşe. "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Kopacz, Marek S., Donna Ames ve Harold G. Koenig. "Association Between Trust and Mental, Social, and Physical Health Outcomes in Veterans and Active Duty Service Members With Combat-Related PTSD Symptomatology." *Frontiers in Psychiatry* 9 (2018): 1-9.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî. *Mesnevî-i Ma'nevî*. Çev. Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

- Okçu, Derya. "Uluslararası Terör ve Türkiye'ye Etkileri." Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2009.
- Özasma, Halil İbrahim. *Eşler Arası İletişim ve Maneviyat*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021.
- Özdoğan, Öznur. "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması." *5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı, Üsküp/Kuzey Makedonya*, ed. Özcan Güngör, içinde 907-912. Ankara: Sageya Yayıncılık, 2019.
- Özen, Yener ve Abdulkadir Gül. "Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu." *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 15 (2007): 394-422.
- Özerkmen, Necmettin. "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44:2 (2004): 247-265.
- Pietrzak, Robert H. ve Steven M. Southwick. "Psychological Resilience in OEF-OIF Veterans: Application of a Novel Classification Approach and Examination of Demographic and Psychosocial Correlates." *Journal of Affective Disorders* 133:3 (2011): 560-568.
- Rabon, Jessica Kelliher, Jameson K. Hirsch, Andrea R. Kaniuka, Fuschia Sirois, Byron D. Brooks ve Kristin Neff. "Self-Compassion and Suicide Risk in Veterans: When the Going Gets Tough, Do the Tough Benefit More From Self-Compassion?." *Mindfulness* 10:12 (2019): 2544-2554.
- Seyhan, Beyazıt Yaşar. "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler." *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18:1 (2014): 65-97.
- Smith-MacDonald, Lorraine, Jill M. Norris, Shelley Raffin-Bouchal ve Shane Sinclair. "Spirituality and Mental Well-Being in Combat Veterans: A Systematic Review." *Military Medicine* 182:11-12 (2017): e1920-e1940.
- Straus, Elizabeth, Sonya B. Norman, Jessica C. Tripp, Michelle Pitts ve Robert H. Pietrzak. "Purpose in Life and Lonscientiousness Protect Against the Development of Suicidal Ideation in US Military Veterans With PTSD and MDD: Results From the National Health and Resilience in Veterans Study." *Chronic Stress* 3 (2019): 1-10.
- Şahin, Nesrin H. ve Ayşegül Durak. "Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory-BSI): Türk Gençleri İçin Uyarlanması." *Türk Psikoloji Dergisi* 9:31 (1994): 44-56.
- Şar, Vedat. "Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres." *Okmeydanı Tıp Dergisi* 33 (2017): 114-120.
- Uysal, Veysel, S. Nazlı Batan, Selma Baş ve Hakan Zafer. "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler." *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 11:42 (2014): 221-237.
- Yağlı Soykan, Semra Nurdan. "Şehit Yakınlarının Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Emniyet Mensubu Şehitlerin Yakınlarına Yönelik Manevi Bakım Uygulamaları." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2020.
- Yazıcıoğlu, Kamil, Veli Duyan, Kasım Karataş, Ahmet Özgül, Bilge Yılmaz, Gülsüm Çamur Duyan ve Siner Aksu. "Effects of Sociodemographic Characteristics,

- Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans." *Military Medicine* 171:11 (2006): 1083-1088.
- Yıldız, Mualla, F. Zeynep Belen, Kübra Türkmen Arslan ve Halil İbrahim Özasma. "Defense Mechanism Against Mortality Salience in Turkish Muslim Population." *Dini Araştırmalar* 20:52 (2017): 33-55.